

LBRIS

We know
books

GHEORGHE GLODEANU

PROLEGOMENE
LA O ISTORIE
A DIARISMULUI
ROMÂNESC

E I K O N

București, 2025

Cuvânt înainte.....	5
Sub pecetea lui Narcis și a oglinzilor fermecate.....	9
I. REPERE TEORETICE	13
1. Ipostaze ale autoficțiunii: autobiografia, memoriile, jurnalul intim.....	15
2. Poetica jurnalului intim.....	23
3. Intimismul european.....	26
4. Diarismul românesc.....	39
5. Genurile biograficului.....	45
6. Tipologia jurnalului intim românesc.....	49
7. Jurnalul ca literatură.....	55
8. Literatura memorialistică.....	57
9. Memorialistica sau re-umanizarea trecutului.....	59
10. Confesiunile eului feminin.....	62
11. Metamorfozele oglinzii. De la coala de hârtie la ecranul computerului.....	63
12. Scriitorul și oglinda.....	69
13. Autoficțiunea ca <i>aide-mémoire</i>	80
14. Genul biografic între adevăr și mistificare.....	88
II. METAMORFOZELE AUTOFICȚIUNII ÎN LITERATURA ROMÂNĂ	93
1. ÎNTEMEIETORII DIARISMULUI ROMÂNESC (SECOLUL AL XIX-LEA).....	95
În căutarea jurnalului intim (Bogdan Petriceicu Hasdeu).....	95
Părintele diaristicii românești (Titu Maiorescu).....	99
Însemnările unui student boem (Iacob Negruzzi).....	112
Jurnalul unui geniu dispărut prematur (Iulia Hasdeu).....	122
2. JURNALELE PERIOADEI INTERBELICE.....	136
(Pseudo)jurnalul ca roman al unui destin (Anton Holban).....	136
Jurnalul unei femei părăsite (Elena-Margareta Ionescu).....	149
Agendele literare ale lui E. Lovinescu.....	161
Cartea iluziilor pierdute (Pavel Dan).....	164
Radiografia unei iubiri neîmplinite (Octav Șuluțiu).....	172
Antimemoriile lui Camil Petrescu.....	194
Jurnalul lui Liviu Rebreanu.....	198
Jurnalul unui arivist (Mateiu I. Caragiale).....	208
Jurnalul ca „dans în fața oglinzii” (Alice Voinescu).....	227
Jurnalul unei ființe greu de mulțumit (Jeni Acterian).....	243
Un virulent detractor al jurnalului intim (G. Călinescu).....	256
Jurnalul lui Mihail Sebastian.....	263

3. AUTOFICTIONILE PERIOADEI TOTALITARE	272
Jurnalul unui pseudofilosof (Arșavir Acterian).....	272
Un catalog al mișcărilor sufletești (Radu Petrescu).....	290
Între oglinzi paralele sau despre taina caietului albastru (Nicolae Balotă).....	305
Jurnalul unui „jucător de rezervă” (Victor Felea).....	317
Jurnalul lui Marin Preda.....	323
Jurnalul unei doamne (Ioana Em. Petrescu).....	331
N. Steinhardt sau paradoxul fericirii.....	341
Jurnal din anii ciumei (Constanța Buzea).....	354
Timpul trăirii, timpul mărturisirii... (Eugen Simion).....	361
Jurnalul lucrurilor mărunte (Livius Ciocârlie).....	363
Însemnări din „deceniul satanic” (Mircea Zăciu).....	370
Televizorul de noapte (Doina Jela).....	389
I.D. Sîrbu sau despre jurnalul unui jurnalist fără jurnal.....	402
Jurnalul unui poet damnat (Virgil Mazilescu).....	411
Mai mult ca trecutul (Ana Blandiana).....	416
Cornel Ungureanu în dialog.....	419
Fragmente de jurnal (Nicolae Manolescu).....	423
Amințirile unui scriitor din nord (V.R. Ghenceanu).....	430
4. MARILE JURNALE ALE EXILULUI	438
Mircea Eliade 1. Fragmente dintr-un jurnal.....	438
2. Taina jurnalului portughez.....	444
Jurnalul lui Ilarie Voronca.....	453
Un „jurnal în fărâme” (Eugen Ionescu).....	460
Jurnal pe „drumul străinătății” (Paul Miron).....	466
În căutarea timpului pierdut (Virgil Ierunca).....	475
Jurnalul unui țăran de la Dunăre (Vintilă Horia).....	487
Jurnalul unui român de la Paris (Dumitru Țepeneag).....	499
În căutarea autoficțiunii (Matei Călinescu).....	503
Sanda Stolojan și amurgul exilului parizian.....	510
Jurnalul invectivă (Paul Goma).....	540
Jurnalul ca „memorie publică” (Monica Lovinescu).....	555
Însemnări pe marginea unui jurnal infidel (Bujor Nedelcovici).....	580
5. JURNALELE PERIOADEI POSTDECEMBRISTE	595
Andrei Pleșu și poetica fragmentului.....	595
Un explorator al viselor (Corin Braga).....	605
Caietul de citire și de caligrafie al lui Cristian Popescu.....	610
Fascinația diarismului (Mircea Cărtărescu).....	620
În căutarea trupului pierdut (Gheorghe Crăciun).....	645
Jurnalul româno-german al lui Florin Manolescu.....	660
A trăi pentru a scrie (Augustin Buzura).....	667
Confesiunile unui Narcis vulnerabil în oglinda colii de hârtie (Augustin Cozmuța).....	671
Un jurnal indirect (Paul Cornea).....	679
Jurnalul actualității imediate (Radu Vancu).....	682
Bibliografie critică.....	689

I. IPOSTAZE ALE AUTOFICȚIUNII: AUTOBIOGRAFIA, MEMORIILE, JURNALUL INTIM

Atât de apropiate și totuși având o individualitate bine definită, *jurnalul intim*, *autobiografia* și *memoriile* alcătuiesc forme esențiale ale autoficțiunii. După cum se precizează în *Dicționarul de termeni literari* publicat de Academia Română în 1976, termenul *autobiografie* provine din francezul *autobiographie*. Putem merge însă mai departe, evocând etimologia grecească a cuvântului: *autos* (însuși) + *bios* (viață) + *graphein* (a scrie). Această versiune este redescoperită de către Georges Gusdorf, unul dintre cei mai importanți cercetători ai autoficțiunii. Volumul al doilea al lucrării sale de referință, *Lignes de vie*, se intitulează, în mod sugestiv, *Auto-Bio-Graphie*. Definiția conceptului sună în felul următor: „Istoria vieții cuiva, scrisă de însăși persoana în cauză. Formă de povestire retrospectivă, în cuprinsul căreia autorul urmărește să reconstituie evenimentele sale”. Spre deosebire de alte forme ale literaturii memorialistice, în cazul autobiografiei, relatările se raportează în mod exclusiv la existența naratorului. Scopul este mai buna cunoaștere a profunzimilor sufletești, a intimității autorului și mai puțin fresca unui timp istoric, a mediului ambiant sau a altor personalități ale timpului. Fiind vorba despre un document psihologic, autobiografia presupune sinceritatea absolută a autorului în fața colii de hârtie. Relatând istoria propriei sale deveniri într-un text cu un vădit caracter introspectiv, scriitorul utilizează persoana întâi singular în relatare. Dacă biografii folosesc documente și mărturiile ale contemporanilor, autobiografiile se bazează, de multe ori, doar pe propria lor memorie. Sau pe paginile propriului lor jurnal, așa cum se întâmplă în cazul lui Mircea Eliade.

Printre autobiografiile de certă valoare, putem menționa *Confesiunile* lui Jean-Jacques Rousseau. Este vorba despre prima creație de referință în materie, apărută în zorii subiectivismului romantic. Exemplele pot continua cu Heinrich Heine (*Confesiune*), Goethe (*Poezie și adevăr*) și *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*. În Statele Unite, un succes deosebit a avut *Autobiografia* lui Benjamin Franklin, devenită o veritabilă referință în domeniu.

Dintre reprezentanții autohtoni ai genului îi putem aminti pe Ion Creangă (*Amintiri din copilărie*) și pe Lucian Blaga (*Hronicul și cântecul vârstelor*). Abordând autoficțiunea, aceștia țin să evoce anii lor de formare. Autobiografia poate înfățișa, mai mult sau mai puțin amănunțit, întreaga viață a autorului sau numai o perioadă din biografia acestuia. În unele cazuri, specia poate prelua forma unor romane. De altfel, granița dintre autobiografii și romanele scrise la persoana întâi singular este destul de greu de trasat în anumite cazuri, mai ales că romanul tinde către o autenticitate cât mai deplină, în timp ce autobiografia riscă să alunece înspre imaginar. Dintre romanele autobiografice putem aminti *Adolphe* de Benjamin Constant, *În căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust, *Portret al artistului la tinerețe* de James Joyce. În literatura română, rămâne celebru romanul *Maitreyi* al lui Mircea Eliade, izvorât din experiența indiană a scriitorului, scris pornindu-se de la însemnările zilnice ale

reputatului om de cultură. Dar experiența personală este prezentă și în operele altor scriitori, precum Camil Petrescu, Anton Holban, M. Blecher, Mihail Sebastian.

În ciuda apropiierilor dintre ele, *autobiografia* nu trebuie confundată cu *memoriile*. Cu toate acestea, interferențele persistă, de multe ori termenii fiind considerați sinonimici. Confuziile sunt întretinute chiar de lucrările teoretice și de dicționarele de terminologie literară. Acestea oferă exemple identice pentru forme diferite ale autoficțiunii. Principala deosebire dintre autobiografie și memorii constă în faptul că autorul de *Autobiografii* este preocupat în primul rând de el însuși, în timp ce obiectul *Memoriilor* nu vizează persoana autorului, ci evenimentele exterioare la care acesta a participat ca actor sau a asistat în calitate de martor. Cuvântul provine din latinescul *memoria*, care în limba franceză a dat *mémoires*, *memorii*, *amintiri*. Potrivit *Dicționarului de termeni literari*, definiția *memorialisticii* sună în felul următor: „Consemnarea retrospectivă a unor împrejurări și evenimente cărora autorul le-a fost martor în cursul vieții sale”. Memoriile sunt plasate la frontiera dintre literatura confesivă și istorie. În primul rând, ele au o importantă funcție documentară. Uneori, aceasta este dublată de valoarea artistică a textului, conferită de talentul naratorului. Spre deosebire de jurnalele intime, redactate pe măsura derulării evenimentelor, memoriile sunt scrise, de regulă, la bătrânețe. Deși memoria celui care se confesează se dovedește adesea părtinitoare și imperfectă, amintirile contribuie la reconstituirea unei epoci, aducând precizări revelatoare cu privire la oamenii și întâmplările din trecut. Cum evenimentele istorice sau de altă natură sunt recompușe pornind de la observații și experiențe strict personale, nu trebuie să uităm de caracterul subiectiv al acestei forme a biograficului. Intenția memorialistului nu este aceea de a reconstitui trecutul cu mijloacele omului de știință. El nu consultă arhivele sau alte izvoare pentru a garanta veridicitatea faptelor înfățișate. Totul este zugrăvit sub pecetea memoriei, momentul redactării fiind ulterior faptelor relatate. Vorbind despre oameni și despre întâmplări, memoriile satisfac câteva din condițiile esențiale ale romanescului, de care se și apropie de altfel. Mai ales că, spre deosebire de fragmentele caracteristice jurnalului intim, amintirile oferă o perspectivă unitară asupra evenimentelor de odinioară. Spre deosebire de diaristul care reține doar clipa, niște crâmpie ale prezentului, memorialistul are o perspectivă mult mai largă (ulterioară) asupra întâmplărilor. La data redactării paginilor sale, el cunoaște deja deznodământul faptelor pe care dorește să le evoce. Și cum memorialistul trebuie să aibă ce să spună, este firesc ca el să apară din rândul personalităților ce au marcat istoria politică sau culturală a unei epoci. Nu întâmplător, printre memorialiști se numără, pe lângă scriitori, numeroși lideri politici și militari. Cezar, Saint-Simon, Chateaubriand, Winston Churchill, Charles de Gaulle, André Malraux reprezintă exemple elocvente. În literatura română, trimitând la viața culturală a perioadei pașoptiste și postpașoptiste, se dovedesc semnificative amintirile de la *Junimea* pe care ni le-au lăsat Gheorghe Panu și Iacob Negruzzi. *Amintirile colonelului Lăcusteanu* l-au impresionat puternic pe Camil Petrescu, scriitor fascinat de genurile biograficului și de literatura de factură autenticistă. Autoficțiunea a cunoscut un puternic reviriment în perioada interbelică. De-a lungul timpului, numeroși oameni de stat importanți și-au scris memoriile. Din păcate, multe dintre lucrările de memorialistică nu au putut să vadă lumina tiparului decât după 1990. În limba română există numeroase cărți de

memorii aparținând unor importanți oameni de stat. Regele Carol I, Nicolae Iorga, Grigore Gafencu, Constantin Argentoianu, Martha Bibescu reprezintă câteva exemple concludente. Tot după 1990 a cunoscut o dezvoltare deosebită și memorialistica închisorilor: *Fenomenul Pitești*, de Virgil Ierunca, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, de Ioan Ioanid, *Evadarea tăcută*, de Lena Constante, *Ia-ți boarfele și fugi*, de Oana Orlea. Genul memorialistic a tentat și importanți scriitori contemporani, de acasă și din exil, precum Nicolae Breban, Augustin Buzura, Mircea Eliade, Bujor Nedelcovici, Constantin-Virgil Gheorghiu etc.

O formă particulară a memorialisticii alcătuiesc însemnările de călătorie. Tradiția acestora a fost inițiată deja în Evul Mediu de către Marco Polo. Într-o perioadă în care scrisul reprezenta unica formă de documentare, de memorie, dar și de dovadă a celor văzute, era firesc ca în timpul marilor descoperiri geografice să se dezvolte o asemenea literatură. Cum notarea evenimentelor se făcea aproape simultan cu desfășurarea lor, aceste însemnări erau mai mult niște jurnale de călătorie decât niște memorii. Însemnările de călătorie au o bogată tradiție și în literatura română, începând cu Dinicu Golescu (*Însemnare a călătoriei mele*), continuând cu Grigore Alexandrescu (*Memorial de călătorie*), mai apoi cu N. Iorga, M. Ralea etc.

O altă specie esențială a autoficțiunii este *jurnalul intim*. Potrivit *Dicționarului de termeni literari*, definiția jurnalului sună în felul următor: „Caiet de însemnări intime, în care cineva își ține zi de zi evidența existenței”. Termenul provine din francezul *journal*, care marchează ritmicitatea zilnică. Nu întâmplător, conceptul este utilizat și în presă, unde jurnalul se referă la o publicație cotidiană, ce informează cititorii despre tot ceea ce se întâmplă în actualitatea imediată. În limba engleză s-a impus conceptul „diary”, care provine din latinescul „dies” (zi) și din derivatele acestuia („diarium”, „diaria”). Principala caracteristică a jurnalului rezidă în respectarea calendarității însemnărilor. O altă clauză importantă este cea a simultaneității, constând în înregistrarea faptelor în momentul producerii lor. Aceasta spre deosebire de alte specii ale literaturii confesive precum autobiografia sau memoriile, unde evenimentele, gândurile și sentimentele sunt rememorate la un interval apreciabil de timp.

Jurnalul intim are o importantă funcție terapeutică. El a apărut din nevoia unor clarificări interioare, motiv pentru care autorul însemnărilor se psihanalizează cu maximă luciditate. Notele zilnice pot duce la depășirea unor inhibiții sau complexe. Altă dată, ele reprezintă, pur și simplu, un leac împotriva singurătății. Nu întâmplător, diaristul i se adresează paginii de dinaintea lui ca unui confident, ca unui interlocutor. De aici răspândirea apelativului „Dragă jurnalule”, ce trădează tocmai relația de intimitate dintre diarist și hârtia personificată. Jurnalele oferă iluzia apropierei sufletești, a unui spațiu protector ce facilitează confesiunea și a prezenței unui prieten atent și docil, care știe să asculte. În asemenea condiții, el poate deveni un teritoriu al confesiunilor de o sinceritate absolută. Din dialogul narcisiac purtat cu oglinda lui de hârtie, omul iese mai bogat sufletește și ajunge să se cunoască mult mai profund.

De obicei, însemnările zilnice reprezintă un document fără finalitate literară. Ele se pot transforma însă în literatură când aparțin unui scriitor autentic. Totul depinde de talentul acestuia, de stilul lui, dar și de gradul de ficționalizare a propriului destin. Reflectând coordonata narcisiacă a ființei umane, jurnalul intim este ca o fotografie

ce imortalizează instanța, clipa efemeră, dar care, spre deosebire de memorii, nu poate sugera durată, devenirea. Dacă jurnalul intim este alcătuit din suma disparată și adesea fără legătură a clișeelelor, autobiografiile și memoriile oferă filmul coerent al existenței sau al unei părți din ea.

În mod obișnuit, jurnalul nu este scris pentru a fi dat publicității, de unde și justificarea particulei „intim”. Sau lucrarea este făcută publică la câteva decenii de la dispariția diaristului, tocmai pentru ca generația incriminată în paginile însemnărilor să nu mai fie în viață. Altfel, reacțiile la adresa omului și a operei sale pot fi destul de virulente. Tipărirea memoriilor lui Adrian Marino, *Viața unui om singur*, constituie un bun exemplu în acest sens. Fiind vorba despre o operă subiectivă ce are adesea și o dimensiune revanșardă, scriitorii conștientizează faptul că evenimentele descrise în jurnal pot leza imaginea contemporanilor. Drept consecință, adesea, autorii preferă să elimine în mod deliberat pasajele compromițătoare, chiar cu riscul de a-și mutila opera. O altă formă de autocenzură este ascunderea adevăratei identități a personajelor zugrăvite. În loc să dea numele complet al eroilor săi, diaristul dă nume false sau utilizează doar inițiale. În mod paradoxal, autocenzura pătrunde, astfel, în spațiul libertății absolute de exprimare. Mai mult, nu au fost rare cazurile în care diariștii înșiși și-au ars caietele de însemnări sau au cerut testamentar ca ele să fie distruse după dispariția lor fizică. În felul acesta, clauza intimității a fost respectată deplin. Dar, cum orice scriere i se adresează cuiva, presupune existența unuia sau a mai multor lectori, regula intimității poate fi privită cu o anumită suspiciune. De altfel, în denumirea *însemnări zilnice* ea nici nu mai apare.

Printre precursorii jurnalului intim se găsesc autori, precum: Marc Aureliu (*Meditații*), Sfântul Augustin (*Confesiuni*) și Montaigne (*Jurnal de călătorie*). Abia Samuel Pepys (1633-1703) este considerat primul diarist în sensul modern al cuvântului, deoarece, într-o epocă în care însemnările zilnice erau utilizate cu predilecție pentru a înregistra tranzacții comerciale, jurnalul său este cel dintâi în care evenimentele personale ocupă un spațiu privilegiat, mai amplu decât cel consacrat afacerilor. În perioada interbelică, această dimensiune mercantilă a jurnalului va fi redescoperită la noi de către Liviu Rebreanu în notele sale de fermier de la Valea Mare.

Jurnalul dobândește valențele unei adevărate specii literare odată cu preromantismul și romantismul, când ficțiunile eului încep să acapareze centrul interesului. Secolul al XIX-lea nu este numai unul al romanului, ci și al jurnalului intim, ce se impune definitiv prin autori, precum: Benjamin Constant, Stendhal, Amiel, Tolstoi, Kierkegaard. Tot de secolul al XIX-lea ține și jurnalul fraților Goncourt. Sfidând regula nescrisă a genului, acesta este publicat încă în timpul vieții diariștilor și se transformă într-o veritabilă cronică a epocii. Voga egoficțiunilor continuă și în secolul al XX-lea, prin dezvoltarea tot mai accentuată a literaturii de factură autenticistă. Pentru prima dată, viața se dovedește mai interesantă decât ficțiunea. Consecința este cultivarea unei literaturi ce mizează pe documentul psihic, pe comunicarea neliteraturizată a experiențelor existențiale decisive. Idealul nu mai este văzut în stil, în împerecherile frumoase de cuvinte, în frazele calofile, ci în sinceritatea absolută în fața colii de hârtie. O serie de scriitori de factură novatoare îmbogățesc istoria genului: Jules Renard, Charles du Bos, André Gide, Julien Green, Katherine Mansfield, Virginia Woolf, Franz Kafka, Ernst Jünger, Cesare Pavese, Witold Gombrowicz.

Mai mult, tehnica jurnalului intim ajunge să influențeze și evoluția romanului, împrumutându-i forma de expresie. Consecința este apariția romanului-jurnal. A rămas celebru romanul lui André Gide, *Falsificatorii de bani*, în care unul dintre personaje ține un jurnal. Georges Bernanos scrie un roman care are în titlu termenul de „jurnal”: *Jurnalul unui preot de țară*. În literatura română, romanul lui G. Ibrăileanu, *Adela*, poartă un subtitlu sugestiv, ce trimite la formula epică asumată de autor: *Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu (iulie-august 189...)*. Mircea Eliade publică volumul *Șantier* ce conține fragmente din jurnalul său indian, numindu-l *roman indirect*. Romanul *Vizuina luminată* de M. Blecher are un subtitlu elocvent: *Jurnal de sanatoriu*. Și exemplele pot continua. Nu întâmplător, deja în perioada interbelică, Pompiliu Constantinescu vedea în însemnările zilnice „un roman latent”. Asemănările dintre roman și autoficțiune devin și mai evidente în cazul memoriilor și al autobiografiilor prin eliminarea fragmentarismului specific jurnalului intim. Într-o lucrare de referință dedicată narațiunilor la persoana întâi singular, Philippe Lejeune elaborează criteriile necesare impunerii *pactului autobiografic*, în măsură să îl distingă de *pactul romanesc*. Criticul francez definește autobiografia printr-o serie de opoziții și enunță condițiile apariției acesteia. Pentru ca să existe literatură autobiografică (literatură intimă), trebuie să existe *identitate între autor, narator și personaj*. Identitatea dintre *narator și personajul principal* pe care o presupune autobiografia este marcată, cel mai adesea, prin folosirea persoanei întâi singular în relatare. În clasificarea „vociilor” auctoriale în operele de ficțiune (*Figures III*), Gérard Genette numește acest tip de relatare *narațiune autodiegetică*. Aceasta spre deosebire de *narațiunea homodiegetică*, în care naratorul nu este identic cu personajul principal, deși narațiunea are loc tot la persoana întâi singular. Philippe Lejeune atrage însă atenția asupra faptului că poate exista identitate între narator și personajul principal fără să se utilizeze persoana întâi în relatare. Este cazul în care naratorul vorbește despre sine la persoana a III-a, marcând astfel detașarea de personajul care a fost odinioară autorul. Identitatea dintre autor, naratorul relatării și personajul de care se vorbește este un criteriu ce definește nu numai autobiografia, ci toate celelalte genuri ale literaturii intime: jurnalul intim, autoportretul, esul. Dacă *pactul autobiografic* constă în identitatea numelui (autor-narator-personaj), în schimb *pactul romanesc* se caracterizează tocmai prin absența acestei identități. Faptul că numele personajului diferă de cel al autorului exclude posibilitatea autobiografiei și atestă caracterul fictiv al textului, întărit și de subtitlul „roman” inserat pe copertă. Romanul implică *pactul romanesc*, adică prezența imaginarului, dar el are capacitatea de a se apropia, ba chiar de a imita *pactul autobiografic*. Același Philippe Lejeune remarcă faptul că asemănarea dintre narator, autor și personaj nu înseamnă încă identitatea acestora. Ca urmare, refuzul ficțiunii nu poate fi total nici în literatura de factură autenticistă, apropiată adesea de formula jurnalului intim, adică de *pactul autobiografic*.

Primul exponent de marcă al diarismului românesc rămâne Titu Maiorescu, autor al unor *Însemnări zilnice* ce se întind pe câteva decenii. După epoca de pionierat din secolul al XIX-lea, moda jurnalului intim s-a răspândit, apoi, în perioada interbelică, prin adepții autenticismului, care mizau pe transcrierea trăirilor lor personale: Mircea Eliade, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Anton Holban. Lor li se adaugă autori, precum: Liviu Rebreanu, E. Lovinescu, Mateiu Caragiale,

Jeni Acterian, Octav Șuluțiu, Octavian Goga, Gala Galaction, Geo Bogza, Petru Comarnescu și alții.

În perioada totalitară, jurnalul a devenit un gen proscris, cvasi-interzis. Cu toate acestea, unele titluri au putut să apară. Este vorba despre jurnalul lui Miron Radu Paraschivescu, de cel al lui Eugen Barbu sau de cel al lui Tudor Vianu. Marele pericol ce pândește textele autobiografice era cenzura, de unde imposibilitatea publicării lor sau apariția lor trunchiată, deformată. Din fața agresiunii politicului, omul se refugia, împreună cu gândurile sale cele mai profunde, în spațiul protector al caietului de însemnări. Din aceeași perioadă damnată, merită să reținem și scrierile reprezentanților Școlii de la Târgoviște, îndeosebi pe cele ale lui Radu Petrescu, care au marcat puternic proza anilor '60 și '70. După 1990 am asistat la o veritabilă explozie a autoficțiunii. Au apărut numeroase scrieri de sertar, ce nu au putut să vadă înainte lumina tiparului. De regulă, acestea reprezintă radiografiile dureroase ale totalitarismului. Semnăturile se dovedesc remarcabile: N. Steinhardt, I.D. Sîrbu, Marin Preda, Mircea Zăciu, Arșavir Acterian, Livius Ciocârlie, Nicolae Balotă și alții. Redescoperind literatura de factură autenticistă, scriitorii postmoderni redescoperă și valențele însemnărilor zilnice. Dintre jurnalele perioadei posttotalitare putem semnaliza *Jurnalul* lui Mircea Cărtărescu. Este jurnalul care se apropie cel mai mult de ficțiune, integrându-se, astfel, perfect în ansamblul operei scriitorului. Dar lui Mircea Cărtărescu i se adaugă mulți alții: Andrei Pleșu, Gheorghe Grigurcu, Mihai Zamfir, Dan C. Mihăilescu, Florin Manolescu, Corin Braga, Radu Vancu etc.

O secțiune aparte alcătuiesc *jurnalele exilului*, scrieri care reprezintă un document uman cutremurător. Dintre diariștii de marcă ai diasporei și disidenței românești merită să îi amintim pe: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Vintilă Horia, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Sanda Stolojan, Paul Goma, Dumitru Țepeneag, Paul Miron, Matei Călinescu, Bujor Nedelcovici și alții.

În paralel cu operele propriu-zise, s-a dezvoltat și o conștiință teoretică a autoficțiunii prin lucrări de referință aparținând unor critici și teoreticieni literari, precum: Silvian Iosifescu, Ioan Holban, Eugen Simion, Mihai Zamfir, Dan C. Mihăilescu, Mircea Mihăieș, Dan Cristea, Anca Ursa etc. O conștiință de sine ce s-a format destul de târziu, deoarece și marile opere ale diarismului românesc au fost tipărite cu relativă întârziere.

Se pare că o nouă eră în istoria jurnalului intim a început în epoca internetului, când a apărut *jurnalul electronic*, *weblog-ul* sau *blog-ul*, iar diaristul s-a transformat în *blogger*. Devenit internaut, Narcisul zilelor noastre renunță la orice inhibiții, iar clauza întimității pare definitiv compromisă. Mai mult, el are nevoie de *feedback*, de dialog, de aprecierile și de observațiile încurajatoare ale cititorilor săi în demersul realizat. În felul acesta, lectorul se transformă în co-autor al confesiunilor. Spre deosebire de variantele de hârtie, jurnalul electronic poate cuprinde, pe lângă textul propriu-zis, numeroase imagini și comentarii. De regulă, *blogul* este jurnalul generației tinere, care s-a impus odată cu internetul și cu noile modalități de comunicare, înnoind fața literaturii.

O problemă spinoasă vizează tipologia jurnalului intim. Putem vorbi de o tipologie și, dacă da, care ar fi criteriile de clasificare? Marea varietate a scrierilor de factură autoreflexivă sporește dificultatea găsirii unor taxonomii cu adevărat eficiente. Fiecare

autor se reflectă în oglinda propriei sale subiectivități, oferind o imagine personală despre relația dintre eu și lume. Câți diariști, atâtea stiluri, atâtea modalități de a reflecta realitatea, atâtea tipuri de jurnal intim am putea spune. De regulă, autorii de literatură autobiografică nu practică însemnările unidimensionale, ci tind către reflectarea cât mai complexă a ființei și a existenței, motiv pentru care, în interiorul aceiași cărți, jurnalul de lectură se găsește, de regulă, alături de cel de creație, de idei, erotic, politic, de călătorie etc. Cu alte cuvinte, de cele mai multe ori, diariștii preferă jurnalul mixt, cel mai răspândit atât în literatura română, cât și în cea universală. Puritatea genului există doar în plan teoretic. Jurnalul amestecă domeniile, astfel încât orice clasificare în sfera literaturii subiective riscă să rămână imperfectă și contestabilă. Este concluzia principalilor teoreticieni ai fenomenului. Există și pericolul ca normele elaborate de către exegeții de referință ai autoficțiunii să se dovedească inoperante în cazul diarismului românesc, deoarece au fost instituite în funcție de marile repere din literatura universală.

Problema este tranșată destul de simplu de către Mihai Zamfir, care vorbește despre existența a două tipuri de jurnal: *jurnalul de criză* și *jurnalul existențial*. Primul se ocupă de un moment dificil din biografia diaristului, depășirea perioadei delicate ducând la abandonarea însemnărilor. Se pare că omul fericit nu simte nevoia să țină jurnal! Acesta rămâne, prin excelență, un teritoriu al suferinței și al singurătății. Mai important se dovedește *jurnalul existențial*, care, prin numeroasele sale fragmente, recompune istoria unui destin. Ce se întâmplă însă atunci când existența este alcătuită dintr-o succesiune de crize? Deoarece, în acest caz, cele două forme ale autoficțiunii tind să se suprapună.

Problema jurnalului intim l-a preocupat și pe Eugen Simion. Deja într-un studiu mai vechi publicat în volumul *Sfidarea retoricii* (1985), reputatul critic împărțea jurnalele scriitorilor în trei mari categorii. O primă categorie este formată de jurnalul văzut ca *roman indirect*, așa cum îl numește Mircea Eliade, practicat într-o serie de opere, precum *Șantier* sau *India*. Un al doilea tip îl reprezintă jurnalul ca *aide-mémoire*, constituind „cronica fragmentată a unui spirit care pune ideile mari în cărți și micile întâmplări ale vieții în asemenea carnete de uz intim”. Ultima categorie este *jurnalul ca jurnal*, adică „o antiliteratură care, prin forța talentului și autenticitatea confesiunii, se impune ca literatură și acoperă uneori literatura propriu-zisă”.

De-a lungul timpului, Eugen Simion a revenit periodic asupra problemei genurilor biograficului. În lucrarea de referință dedicată *Ficțiunii jurnalului intim*, există chiar un capitol ce schițează tipologia discursului diaristic. O tipologie relativă și vulnerabilă, după cum se specifică. Criticul reține clasificarea propusă de către Michel Leleu, care împarte jurnalele în patru categorii mari: *jurnale istorice*, *jurnale documentare*, *jurnale personale* și *jurnale mixte*.

Citat de același Eugen Simion, Henri Gouthier face distincție între *jurnalul-mărturie* („în esență o relație de fapte observate, de vorbe auzite”) și *jurnalele egotiste sau intime*, considerate („un fel de auto-ascultare cotidiană”). Tipologia reprezintă, de fapt, o versiune a unei alte clasificări, propusă de cei care împart jurnalele în *externe* sau *extravertite* și în *personale*, *interioare* sau *introvertite*.

Adoptând criteriul caracterologic, Maurice Chapelan clasifică jurnalele în funcție de natura celor care le scriu: *jurnale psihologice* și *jurnale anecdotice*. Primele insistă

pe (auto)reflecție, pe revelarea abisurilor propriului eu, pe autocunoaștere, în timp ce însemnările din cea de a doua categorie pledează mai mult pentru anecdotă, se transformă într-o mărturie a epocii.

Pornind de la problema destinatarului, Jean Rousset le împarte în: jurnale cu *autodestinație* și jurnale cu *pseudodestinație*. Scrierile cu autodestinație sunt cele cu adevărat intime, fiind scrise doar pentru uzul celui care se confesează. În aceste cazuri, naratorul se confundă cu receptorul. Autorul își recitește periodic propriile însemnări rememorând evenimentele ce i-au marcat destinul, pentru a se compara cu cel care a fost odinioară sau pentru a face un bilanț al existenței sale. Din păcate, uneori, re-lectura este urmată de operarea unor modificări în text, ceea ce duce la subminarea impresiei de autenticitate. Jurnalele cu *pseudodestinație* pot avea deschideri diferite înspre un cititor prezumtiv. Naratorul acestui text este un alocutor virtual, căruia i se adresează autorul.

Având în vedere faptul că fiecare operă reprezintă un unicat, și criteriile psihoaffective i se par irelevante lui Eugen Simion. În plus, stările psihice ale omului se găsesc într-o continuă schimbare. Nu posedăm norme ferme pentru a măsura autenticitatea, sinceritatea sau falsitatea. Ca urmare, criteriile morale (*jurnale false, dubioase și jurnale sincere, autentice*), afective (*jurnale sentimentale, jurnale austere*) sau comportamentale (*jurnale lenșe, evazive, active*) se dovedesc irelevante în clasificarea discursurilor diaristice.

În funcție de stil, se impun două modele majore: *stilul stendhalian*, caracterizat prin respectarea calendarității, spontaneitate, exactitate, sobrietate, reflecție morală, autenticitate, chiar cu refuzul corectării greșelilor de gramatică, și *stilul elaborat, livresc, flaubertian, literar*. Printre adepții acestuia din urmă se numără calofiliu împătimiti, precum: Ernst Jünger și Radu Petrescu. Autorul *Genurilor biograficului* constată faptul că modelele au fost impuse de scriitorii francezi și că domină stilul stendhalian, care se potrivește mai mult notațiilor de factură diaristică. Nici acesta nu se dovedește însă un criteriu infailibil, deoarece există scriitori ce sfidează modelele și subminează sistematic coordonatele literaturii tradiționale.

În funcție de domeniul lor predilect de reflecție, jurnalele intime se pot clasifica în *jurnale spirituale, religioase, de idei, filosofice, moralistice, lirice, de călătorie* etc.

Prin întreaga sa argumentație, Eugen Simion încearcă să răspundă la o întrebare esențială: „Este posibil să stabilim o tipologie a jurnalului intim?” Din păcate, concluziile exegetului se dovedesc destul de pesimiste: „nu avem criterii ferme pentru a întocmi o compartimentare clară într-un gen care nu are reguli. Așa încât orice tipologie este provizorie, contestabilă, inoperantă în plan general”. Tipologia jurnalului intim este relativă și vulnerabilă – spune Eugen Simion – pentru că acolo unde nu există legi e greu să găsim criteriile necesare grupării produselor ce sfidează legea. Fiind un teritoriu al oamenilor singuratici, revoltați, inclasabili, rămâne extrem de dificil să se stabilească o tipologie a scrierilor lor nonconformiste. Concluzia exegetului este aceea că e mai ușor de stabilit o tipologie a diariștilor decât a jurnalelor.

2. POETICA JURNALULUI INTIM

Fără îndoială, *Ficțiunea jurnalului intim* reprezintă o lucrare de referință nu numai în creația lui Eugen Simion, ci și într-o bibliografie destul de bogată consacrată la noi, în ultimul timp, diarismului. Prima ediție a cărții a văzut lumina tiparului în 2001, în timp ce ediția a doua a apărut patru ani mai târziu (Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I-III, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005). Investigația este concepută ca o triadă bine articulată, în sensul că primul volum este eminentamente teoretic, al doilea se ocupă de *Intimismul european*, în timp ce ultimul vizează *Diarismul românesc*. În fruntea lucrării se găsesc trei citate elocvente din însemnările zilnice ale unor autori extrem de diferiți (Montaigne, Eugen Ionescu și Radu Petrescu), tot atâtea pledoarii în favoarea jurnalului intim. Fragmentul ales din Montaigne ne anunță că autorul însuși este substanța cărții sale. La rândul lui, autorul *Rinocerilor* ne avertizează că un jurnal sau un document este mult mai interesant și mai expresiv decât o operă de artă, care nu este altceva decât un document ornat sau un document scos în afară de viață. La rândul lui, Radu Petrescu insistă asupra caracterului fictiv al jurnalului intim.

Motivele care l-au determinat pe Eugen Simion să își retipărească studiul au fost expuse într-un succint *Cuvânt înainte*. Exegetul remarcă succesul *de stimă* pe care l-a reputat prima ediție în rândul celor interesați de jurnalul intim și de „ficțiunile” sale, chiar dacă lucrarea sa viza un public mult mai larg. Noua versiune a lucrării conține trei capitole noi și aduce o serie de precizări de ordin teoretic inexistente în demonstrația anterioară. Unde a fost cazul, exegetul a adăugat o serie de comentarii suplimentare. Este vorba, cu predilecție, de ultimele două volume ale *Agendelor* lui E. Lovinescu, netipărite încă la apariția primei ediții a studiului. În ciuda aspectelor inedite, Eugen Simion ține să ne prevină că „structura studiului și elementele esențiale rămân aceleași”. Aceasta deoarece teoreticianul literar nu a descoperit idei care să îi răstoarne scenariul teoretic și critic, deși *tema jurnalului intim, a biograficului* rămâne extrem de disputată în eseistica occidentală. Relevarea cantității imense de jurnale intime, autobiografii, memorii, biografii ce apar săptămânal în librăriile din Occident îl determină pe exeget să vorbească despre existența unei *crize a ficțiunii*, care, adesea, subminează hegemonia romanului în preferințele cititorului postmodern. Opera nonfictivă începe să dobândească prioritate în ochii cititorului, deși – relevă criticul – „nu este firesc ca un document de viață să fie mai convingător, în spiritul și în imagină, decât un mare roman”. Aceasta cu atât mai mult, cu cât *documentul* își epuizează surpriza pe măsură ce este cunoscut, în timp ce romanul reușește să învingă timpul și să stârnească interesul cititorilor și la mai multe secole după ce a fost scris. Pe termen scurt însă – remarcă Eugen Simion – documentul poate să bată ficțiunea. Istoria zbuciumată a secolului al XX-lea a creat o anumită neîncredere în opera de ficțiune, ducând la redescoperirea documentului, a autenticității faptului

trăit. Studiul demonstrează însă faptul că jurnalul intim, confesiunea, ajunge o formă a ficțiunii. Aceasta deoarece imaginarul pătrunde într-o scriitură ce își propune să respingă din start orice formă de ficțiune. Criticul reține avalanșa de jurnale intime ce apare pe piața cărții, unele credibile, interesante, în timp ce altele sunt mondene, trucate, aranjate în asemenea manieră încât să impresioneze publicul. Unde sfârșește sinceritatea și unde începe mistificarea?, întrebă, pe bună dreptate, Eugen Simion. În ciuda numeroaselor cazuri de impostură, exegetul rămâne optimist în privința destinului diarismului românesc, care conține numeroase surprize pozitive; arhivele autohtone continuând să dețină secrete importante în ceea ce privește *genurile biograficului*. Este și cazul lucrărilor memorialistice semnate de către Petre Pandrea, discutat în noua versiune a studiului în paralel cu N. Steinhardt și I.D. Sîrbu.

Interesul lui Eugen Simion pentru genurile biograficului ține de câteva decenii. La începutul anilor '70 a ținut el însuși un jurnal, publicat în 1977 cu titlul *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*. Deja atunci exegetul și-a pus problema legitimării unei forme literare de sertar, pe care mulți o gonesc din spațiul literaturii. În 1981 a publicat lucrarea intitulată *Întoarcerea autorului*, unde a urmărit relația dintre autor și operă într-o perioadă în care autorul era alungat din text. Peste câțiva ani, în 1986, revista *Caiete critice* a consacrat un interesant număr *Jurnalului ca literatură*. *Ficțiunea jurnalului intim* este o lucrare concepută în prelungirea meditațiilor despre *Întoarcerea autorului*. La apariția ei, în 2001, ea anticipa o altă lucrare de sinteză, intitulată *Genurile biograficului* (2002).

Primul volum al trilogiei este eminentamente teoretic și studiază poetica jurnalului intim. Întrebarea exegetului este aceea dacă „există o poetică a jurnalului intim?” Răspunsul este oferit prin parcurgerea unui număr impresionant de studii, ce reflectă stadiul actual al problemei. Teoreticianul diarismului identifică în problematica asumată și existența unor legi, cum ar fi: *clauza calendarității* („legea Blanchot”), *principiul simultaneității*, *clauza fragmentarismului* și *problema destinatarului*. Dincolo de existența oricăror norme, fiecare diarist își are legea lui, impune o estetică specială. Exegetul acceptă însă ideea că „într-un gen în care regulile literaturii sunt sistematic boicotate și însăși dorința de a face literatură este interzisă, există un număr de reguli/clauze, «legi» (cea dintâi este legea de a nu avea legi) care asigură funcționarea textului”. Existența unui mecanism de funcționare face posibilă stabilirea unei retorici, chiar dacă este vorba despre o retorică axată pe sfidarea retoricii literaturii, de o poetică a refuzurilor ce denunță convențiile literaturii. Studiind marile teme ale autoficțiunii, Eugen Simion ajunge la concluzia că cei mai buni teoreticieni ai jurnalului intim sunt tocmai autorii de jurnale. Aceasta deoarece marii diarști formulează, în interiorul creației lor, și o teorie a jurnalului. Mai mult, există chiar autori care includ un metajurnal în jurnal, cazul tipic la noi fiind cel al lui Radu Petrescu.

Pentru a-și justifica opțiunile, în volumul al doilea al investigațiilor sale, exegetul se oprește la 26 de autori europeni reprezentativi, de la Samuel Pepys, primul diarist în adevăratul sens al termenului, până la Witold Gombrowicz. Un capitol important îi este dedicat lui André Gide, „cel care regândește rolul și structura jurnalului și-l aduce, propriu-zis, în literatură”. Prin intermediul acestuia din urmă, „*eul profund* (omul care scrie) nu se mai rușinează și nu-l mai ascunde de ochii lumii pe fratele său, *eul biografic, eul superficial* (omul care trăiește în umbra operei)”.